

HALÁSZAT A FEKETE-KÖRÖS TORKOLATÁNÁL.

1922-ben a nyári hónapok alatt a Körösök vidékének azt a részét jártam össze, amelyet a trianoni béke meghagyott nekünk. Kinttartózkodásom alatt kaptam a Ferencz József Tudományegyetem Barátainak Egyesületétől azt az anyagi támogatást, amely az egész terület bejárását lehetővé tette. Tudtam, hogy végzett tanulmányaimról a nyilvánosság előtt is be kell számolnom, s ezért az 1922—23. tanév második felében a *Körösvidék halászata* címen heti egy óras kollégiumot tartottam. Itt mutattam be összegyűjtött adataimat azoknak, akik iránta érdeklődtek. Most érkezett el az alkalom arra, hogy a tanulmányút anyagának egy kis töredékét a nagy nyilvánossággal is megismertessem. Nem szándékozom régen ismert dolgokat ismételni, ezért olyan halásztanyát választottam ki, amelyen a legtöbb figyelmet érdemlő dolgot találtam s amelynek halászatával Herman Ottó sem foglalkozott, aki a békésmegyei községek közül csak Köröstarcsa, akkor még jelentős halászatát ismerte behatóan. Adataimból ezúttal *Szanazug* halászatát kívánom ismertetni, az általánosan elterjedt módok és eszközök mellőzésével.

A Fekete-Körösnek a Fehér-Körössel való összefolyása mellett, ott, ahol a dobozi, gyulai és sarkadi határok összeszögellenek, fekszik *Szanazug*. Egyike a legrégebb békésmegyei halásztanyáknak. Eredeti *halásztanya jellegéből már régen kivetkezett*. Az állandóan kintlakó öreg halász már csak ritkán *hasítja* a vizet rozoga csolnakjával. Csak akkor *ereszkedik*, a *pókkal*, ha megsejti, hogy a gyulai urak egy kis halra éheztek. Ilyenkor is hol van szerencse, hol nincs. A vörös uralom dinamittal, kézi-gránáttal pusztította ki a halat. Pedig a szerszámai közt érdekes régi darabok fekszenek az *ereszajban*, meg a *padlás zugában*. Itt-ott a gyepen is fekszik egy-egy száradó *pók* vagy *bóka*. Az eperfához támaszkodik két öreg *kétágu szigony*. Valamikor, mikor még a törvény nem tiltotta, talán néha azóta is, szép nagy harsákat járt át az *örményben* vagy a *bokrok alján*, de a *fenék túvások* vagy *zuvajok* helyén is kísézte a bográcsbavalót. Most csak hajtásra, meg a *vesszővarsa* kihúzására, lesülyesztésére szolgál.

Maga a gazda a halászbüszkeségnek tipikus alakja, ahogy maga mondja *tudományos halász*, aki sok halat kifogott életében a Körösből. Önérzettel beszél kedvelt mesterségéről s örömmel mutogatja meglévő szerszámaikat, amelyeknek egy része már csak a letűnt szép idők kedves emléke.

Öreg szerszámai közül került elő a Körös vidékén más helyen nem ismert *szák*. (1. kép.) Herman Ottó¹⁾ a Bodrogbölcshöz közlök egy *vasas* vagy *téli szákot*. Ez a szerszám nagy általánosságban megegyezik a szanazugi szákkal, de úgy a használat módja, mint a szerkezet tekintetében sok különbséget találunk a kettő között. Leglényegesebb különbség a szerkezet tekintetében az, hogy míg az *kötélen jár, káván vas nehezék van*, a kifeszített *örök* valóságban rácsot alkotnak s a háló kissé feszesen áll az *inakon* (mint a pók), addig ez *rúdon jár, nehezéke nincs, az örök nincsenek összefonva, a háló pedig az inakon zacskószerűen összehúzható*. Az egész szerkezet a következő: két keresztbekötött félkörös *abroncs* bevágott négy ágának végére vastagabb *kendermadzagból* készült *inat* hurkolnak. Az *in* az 1·20 négyzetcentiméter nagyságú hálónak első sorszemén húzódik keresztül, úgy azonban, hogy a háló sehol sincs az abroncshoz erősítve, hanem az inon szabadon ide-odahúzható. Az abroncs ágait *lábna* vagy *kávának* nevezik. A *káva* alsó végein az *in* hurkolása felett négy ujjnyira, egymástól ugyancsak négy ujjnyi távolságra három körömalakú bevágás van. Ebbe a bevágásba a két-két szembenlévő kávat összekötőleg vékony spárgát (*cérnának* mondják) feszítenek ki, melyek a központban *kereszteznek* egymást. Ezek az *érzők*. A legalsó pár *érzőre* a keresztelés pontjában a háló rúdjánál valamivel hosszabb zsinort kötnek s azt a többi *érzők* keresztelési pontján is áthurkolják. A kávakat nem egy darabból készítik, hanem páronként két-két darabból szegezik és drótozzák össze. Keresztelésük pontjában a súlyos *köristábol* készült egy-két öles rúdhoz (nyél) erősített lapos *nyakló* fogja át őket. A rúd súlya teljesen lenyomja a hálót. Az *alsó érzőkre* hurkolt *felszolgáló érzőt* a halász a rudat tartó kezének mutató ujjára csavargatja s ha hal ütődik az *érzőkhöz*, azt nyomban észreveszi és a rudat hirtelen felrántja. Ezzel a rántással a hal erősen beleütődik a kifeszített hálóba s az ütődés következtében a rugalmas *veresgyűrű kávak* engednek s a háló az inon zacskószerűen összehúzódik s a hal fogva marad. A szerkezetet aztán kényelmesen, lassan felhúzzák.

Fig. 1. kép.

A szákot úgy *téli* (jeges), mint *nyári* halászatra egyaránt használják. *Nyáron* a pontosan ismert *fenék túvások*, vagy *zuvajok* felett a csolnakot a vízfolyással keresztben kikötik *cövekek* segítségével mindkét partra s aztán egy vagy két halász a csolnakok végére áll s leereszti a *szákot* s erősen figyel. Két csolnak egy evezőssel s egy vagy két szigonyossal a folyó két partján csendesen evez a vízfolyás irányában a ki-

¹⁾ Magyar halászat könyve 393. l. 276. ábra.

kötött csolnak felé. A szigonyosok a hosszunyelű kétágú szigonyokkal minden bokornak a tövét s minden jólismert *majos* helyet megpiszkálnak. A meghúzódo hal fészkeből kiverve, vízfolyás ellen menekül. Itt aztán a szákok érzőjét megütve csapdába kerül. Az első hajtás után újra állítják a kiköthető csolnakot s így halásszák végig az egész területet.

Télen a jégen akkora *léket* vágnak, amelyen a szák kényelmesen leereszthető. Csak nagyon mély víznél eresztik le s mikor leeresztették, egy feljebb kivágott léken át erős szurkálással a vizet felzavarják, hogy a hal szákot meg ne lássa. Aztán a halász gyalogszékre telepszik, szalmát szór a lába alá s csendesen várja a szerencsét. A többiek pedig messzire elmennek s fejszével ütögetik a jeget. A felriasztott hal nem látván a szákot, a mélyebb víz felé menekül s belekerül a hálóba.

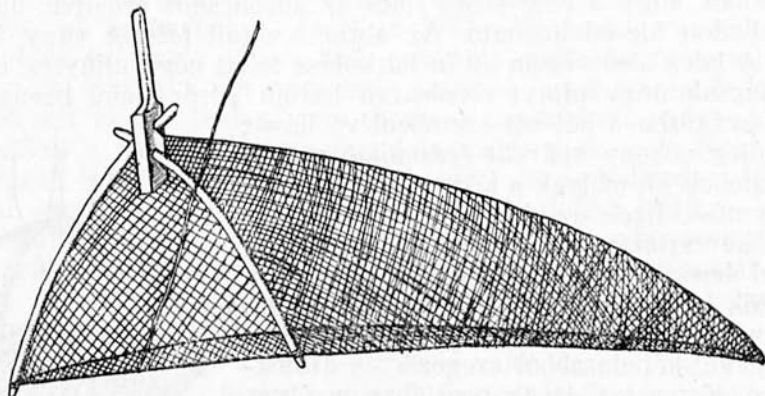

Fig. 2. kép.

Használják a szákot a *csömpöly*vel együtt is úgy télen, mint nyáron.

A *csömpölynek* (2. kép.) hosszú kerek fából készített *nyele* van, amelynek vége téglalapú hasáiban végződik; ezt a végződést nevezik a *csömpöly fejének*. A fejen mindkét oldalon *részutosan* haladó *viset* (véset) van, amely menedékesen felfelé haladva, egészen átjárja a fejet. Ebbe a két visetbe illeszkedik bele a *két káva*. A kávákra van erősítve a hosszú, csúcsban végződő zsákszerű háló. Maga a háló kétoldalt a kávéhoz van erősítve, harmadik oldalon a két kávát erősen összefeszítő *in*-hoz. Ha nincs használatban, széjjelszedik, de csak két darabra. A szétszedés annyiból áll, hogy a kávákat a nyélből kihúzzák s egymásra rakva a három fát, a kávákról le nem szerelhető hálóval összecsavarják. A szétszedés és összerakás rendkívül gyorsan történik.

A szanazugi csömpöly hasonlít a bodrogi közti bokorhálóhoz²⁾ Csak annyiban tér el tőle, hogy *kávái* nem egymás mellett, hanem egymás

²⁾ Herman O. i. m. 313. l. 199. ábra.

felett illeszkednek a *nyélbe*, nincs a nyélen keresztüldugott káva feszítő *keresztája*; hiányzik a hálót hátrahúzó *seggiköve*. Ellenben van *érzője*, amely a háló felső részének közepéhez vagy, mint mondják, *köldökéhez* van kötve s ugyanaz a rendeltetése, mint a *szák felszolgáló érzőjének*. Ha hal ütődik a hálóhoz, az érző azonnal megmondja. Ilyenkor hirtelen felkapja a hálót, melynek lefelé nyúló zsákja az inon átesapódva, biztosan megfogja a halat.

Ez a háló a szákkal együtt egyik legérdekesebb téli és őszi hajtó halászásnál használatos. Ősszel, mikor a hal folytonos bolyongását abban hagyja s a jól ismert búvóhelyeken megfekszik, megkezdik a hajtó halászatot.

Ezt a módját a halászatnak a Kőrösvidéken más helyen nem ismerik. Az őszi halászat módja a következő: Két csolnak oldaláról leszerelik az evezőtartókat. Beveznek a folyó közepére olyan helyen, hogy a jólismert halfészkeket a vízfolyás ellenében elhagyják. Mikor a legalkalmasabb helyet megtalálják, mindkét csolnakkal egyik-egyik partra eveznek s egy-egy ottálló bokorhoz vagy ha az nincs, egy-egy előre elkészített, magukkal hozott levert karóhoz kötik a csolnaktól vastagabb kötéllal. Aztán a kötelet mindég eresztve, csendesen a folyó közepén összezeeveznek. Mikor a két csolnak összeért, az orránál levő láncokat összeakasztják s a parton megkötött köteleket feszesre húzzák s mindegyik csolnakban, leginkább az *aljerendában* megerősítik. A két csolnak így a vízfolyás irányával épen derékszögben áll. Néha csak az egyik, de legtöbbször mindkét csolnak mellett ott úszik a haltartó bárka, mely néha formásabb, legtöbbször azonban durván összetákolt, lyukasztott deszkákból készült láda. Ha a csolnakok elhelyezkedése megtörtént, kibontják az összecsavart szerszámokat. Vízrebocsátják az addig csolnakban hozott bárkát, egy csömpöly és két szák, a másikkól két csömpöly és két szák kerül elő. A felszerelés gyorsan megy végbe. A hálót még vízreszállás előtt kifoltozzák, de minden újabb szakadás eshetőségére elkészülve, minden halászszebében a fonállal előre meghányt hálókötőtű van.

A halászkok felállása a következőképpen történik. (3. kép.) 1. Mindegyik csolnak faránál áll egy-egy halász csömpölyvel, utána következik két-két

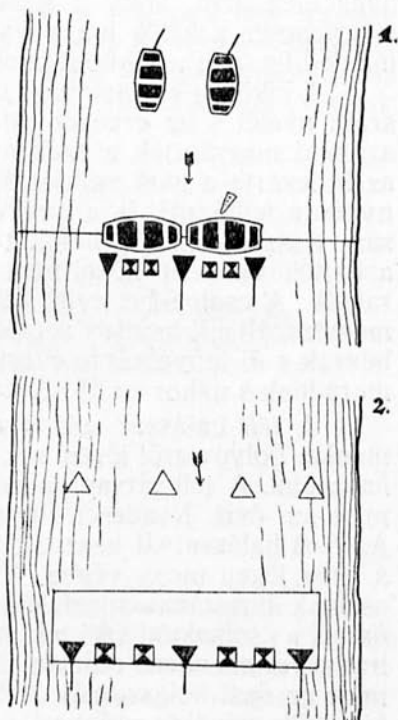

Fig. 3. kép.

szakos; középen az egyik csolnak orrában ismét egy csömpölyös foglal helyet. Mialatt ezek elhelyezkedtek, két csolnak lefelé evez a vízen jó nagy távolságra. Mikor már elég távolra jutottak a kikötött csolnakoktól, előkészítik a hajtó szerszámokat. Mindegyik csolnak visz magával szigonyt és egy-egy hosszabb rudat, melynek végére szemreszedett vasláncot kötnek. Aztán mikor a kikötött csolnakokról megérkezik a leadott jel, a csolnakok irányába eveznek. A szigonyos a part felől minden bokoraljat s minden majos helyet erősen megpiszkál az egyik oldalon; a másik oldalon ugyanekkor a rúdra erősített láncot a víz alatt zörgetni kezdik. Ez a hang elég arra, hogy a felzavart hal a zörgés irányából meneküljön s egyenesen a hálók felé vegye útját. Így megy a hajtás mindkét oldalon mindaddig, míg a kikötött csolnakok közelébe nem érnek.

A kikötött csolnakokon lévő halászok ezalatt kétkézre fogják a szerszám nyelét s az érzőket ujjukra csavarva várnak. Ha az érző jelez, azonnal megrántják a szák nyelét, vagy hátravágják a csömpölyt, hogy az in lezárja a háló zsákját, illetőleg zacskószerűen összehúzódjék. Aztán gyorsan felhúzzák és a bentrekedt halat a csolnakba dobják. Majd gyorsan visszaeresztik a hálókat s e mozdulatot mindaddig ismétlik, amíg a hajtók egészen közel nem jutnak. A hajtás végén a halat a bárkába rakják. A csolnakba gyűlt vizet a szapollyal kimerik. A szerszámokat megvizsgálva, kijavítva a csolnakokba teszik, a partbavert cövekeket felhúzzák s új tanyahelyre eveznek. A hajtócsolnakok az első kikötés helyén maradnak s mikor az új kikötés helyéről jelt kapnak, újra kezdik a hajtást.

A *téli* halászat sokkal egyszerűbb, bár valóban sokkal keményebb munka. Folyóvízről lévén szó, csak valóban kemény télen lehet e módszert használni. A téli társas halászat ugyanazokkal a szerszámokkal történik, mint az *őszi*. Rendszeren ugyanannyi halász és hajtó vesz részt benne. Az *őszi* halászatnál használt csolnakokra itt nincs szükség, mert az egész a síma jégen megy végbe. A lesőhelyre itt is nagyon vigyáznak és a két csolnak hosszának megfelelő léket rendszeren azon a helyen vágják, ahol ősszel a csolnakkal szoktak megállani. A felállás a kivágott léknek a hajtás irányával ellenkező oldalán történik. Az elhelyezkedés sorrendje ugyanaz, mint az *őszi* halászatnál. A két szélén és a középen egy-egy csömpöly, közöttük mindkét oldalon két-két szák foglal helyet. Lejebb a folyás irányában a nagy lék szelének megfelelően két háromszög alakú léket vágnak s ezen belől is még kettőt-hármat, aszerint, amilyen hosszú a lesőlék. Minden léknél egy-egy szigonyos foglal helyet, még lejebb a folyás irányában a hajtók helyezkednek el egyszerű fejszéssel vagy a már előbb is említett láncos rúddal. (3. kép. 2.)

A nagy léknél felállott halászok jeladására a szigonyosok a víz fenekét kotorni kezdik, hogy a víz zavaros legyen s a hal a felállított hálókat észre ne vegye. Kisvártatva megkezdődik a hajtók munkája. A rúdra szedett láncokat erősen a jéghez verik s a baltákkal is ütni kezdik a jeget. A folytonos ütögetés közben megindulnak a halászok felé

s körülbelül 10—15 lépéssel előttük állanak meg. A megriasztott hal a lék irányába menekül s legalább egy része belevész a felállított hálókba. A kifogott halat a hajtás alatt csak a pusztja jégre hányják s összeszedése csak a hajtás befejezése után kezdődik.

*

A szanazugi nyári halászat egyik legjelentősebb eszköze a *gyalom*. A megye különböző helyein más-mást értenek az elnevezés alatt. A gyalomnak más vidéken legjellegzetesebb része, a *káta* itt teljesen hiányzik. Nem is más tulajdonképen, mint egy nagyméretű kerítőháló, melynek úszó *pálhái* és *nehezekei* vannak. A nehezekek is sajátzerűen vannak megerősítve. Nem koptatott kövek, hanem egyszerű *kavicsok*, amelyeket biztonság okáért *elhasznált hálódarabkába kötnek* s úgy erősítenek az *alsó inra*. Az *apacs* fogalmát nem ismerik, a hálót húzó két rudnak

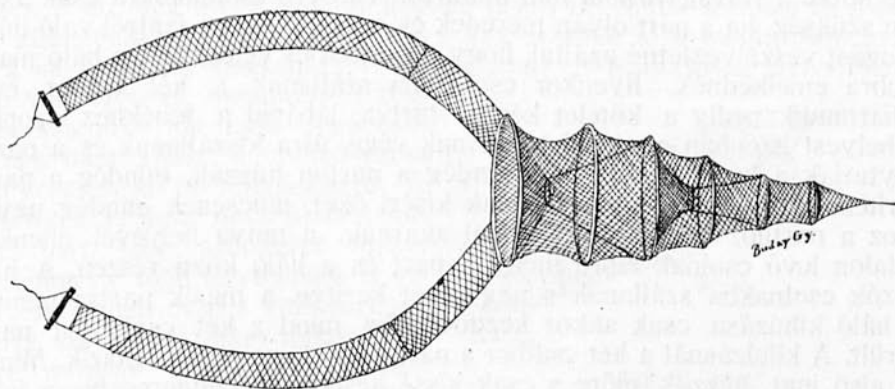

Fig. 4. kép.

csatbot a neve. Ehez a két rudhoz, amely a háló magassága szerint változik, van erősítve az alsó- és felső in. Az előbbin az úszó pálhák (fából), az utóbbin a *nehezekek* foglalnak helyet. Ami a gyalom jellegét megadja, az csak esetről-esetre kerül hozzá. Ha biztos fogásra számítanak s attól félnek, hogy a nehezen fogott hal megszökik, nem bíznak a maguk kézi ügyességében, hanem az igazi gyalommal halászók minden leleményességét felülmúlva, igyekeznek a fogás biztosságát fokozni.

Saját tapasztalatuk — állításuk szerint — arról győzte meg őket, hogy a gyalom kátája vagy szerintük segge, nem minden időben nyújt kellő biztosságot a fogáshoz. Igaz, hogy szétálló szájával és kövekkel kifeszített zsákjával többé-kevésbé vesztét okozza a belekerült hálnak, mert ide-oda csapkodva, annyira belegabalyodik a hálóba, hogy csak nehezen menekülhet, de a hálóban is méltóságteljesen viselkedő harcsa vagy a könnyen kilépő ponty fogása nem eléggé biztós. A fogás biztosítására *kétszárnyú varsát szerelnek a hálóba*. (4. kép.) E célból úgy készítik

a hálót, hogy az középen könnyen szétszedhető legyen. A középen szét-szedett két részhez erősítik egyszerű összefűzéssel a varsa két szárnyát, úgy, hogy az a káta módjára álljon. A hálóból készült varsát itt más célra sohasem használják. Az 1 méteres átmérőjű első karika elég tágas arra, hogy a hal kényelmesen belekerüljön, s ha egyszer ezen átjutott s a tölcészerű nyíláson át a varsa *dobjába* került, a *versike* többet szabadon nem engedi. A kihúzás természetesen lassabban megy, mintha egyszerű kerítőhálóval dolgoznának. Ha nagyobb halat fogtak, a varsa *korcát* kioldják s azon keresztül veszik ki. Kisebb halat csak a varsa száján keresztül vesznek ki. A hálót mindég a partról húzzák. Kétoldalt mennek a hálóhúzó halászok. A háló nagyságához mérten két-három ember is húzza egyik-egyik oldalon a bothoz kötött kötelet. A hálót egy vagy két csolnak kíséri, de mindegyikbe csak egy-egy evezős ül. Az egyik oldalhoz van kötve a *veresgyűrűből font haltartó*. A kísérő csolnakokra csak akkor van szükség, ha a part olyan meredek és magas, hogy a fentről való húzás a fogást veszélyeztetné azáltal, hogy a csatbot és veleegyütt a háló magasabbra emelkednék. Ilyenkor csolnakba szállanak s két ember evez, a harmadik pedig a kötelet kézzel tartva, lábával a fenékhez szorítja. Mihelyest azonban a meredek partnak vége, újra kiszállanak és a parton folytatják a húzást. A tanyát mindég a parton húzzák, mindég a partra kerítenek. Mivel állandóan csolnak kíséri őket, nincsenek mindég ugyanahoz a parthoz kötve. Ha keríteni akarnak, a tanya helyével ellenkező oldalon levő csolnak előre megy a part és a háló közti részen. A hálóhúzó csolnakba szállanak s nagy ívet kerítve, a másik partra mennek. A háló kihúzása csak akkor kezdődik, ha mind a két csatbot a partra került. A kihúzásnál a két csatbot a parttal párhuzamosan fekszik. Mindég az alsó inat húzzák előre s csak kissé későbbben utánaeresztve a felsőt, hogy a háló jól *megöblösödjék*. Mikor a varsához érnek, egyszerre kirántják a partra. Húzás után a hálót alaposan megvizsgálják s ha a szükség úgy kívánja, kijavítják. Kijavítás után csolnakokn áthúzzák a másik partra s újból átfogva a vizet, megkezdik a kísérő húzást.

Szanazugnak egyik, ma már legritkábban használt, szerszáma a *kaparóháló*. Elnevezése a velevaló halászat lényegét magában foglalja. Csak áradáskor használják, amikor a víz a laposabb partokat, ártereket elöntötte. Rendesen gyalogosan, néha csolnakról is dolgoznak vele. Négy-öt méteres *nyele* van, melynek alsó, szegletes, *visetes* végébe félkörösen hajtott *káva*, vagy *láb* illeszkedik. A kávak alsó végét *in* köti össze. Az in és a félkörös káva feszíti ki a zsákszerű hálót. A két láb egymástól való távolsága 50—100 cm. közt váltakozik, a zsákszerű háló hossza 80—100 cm. Az erősen beékelt kávat a rúdhoz kétoldalról egy-egy *kötél*, vagy *fa* erősíti, melyeknek a kihúzásnál van némi szerepök. A vele való bánás erősen fárasztó, mert folytonosan emelgetni kell. (5. kép.)

A parton ballagó halász kikeresi a kiöntött víznek azokat a helyeit, ahol a sekélyebb vízben itt-ott sötétebb mélyedési foltok látszanak; vagy

az olyan helyeket, ahol elszórtan álló fűzfabokrok vannak. A hal az ilyen helyeken jobban megfekszik. Aztán megállva, a hosszúnyelű hálót mélyen benyújtja a vízbe. Mikor a háló a csekély víz aljára ér, csendesen húzni kezdi a part felé a víz fenekén. Ha érzi, hogy a hal az ide-odaütdéssel jelez, gyorsabban húzza, de a fenékről soha se emeli fel. Csak a partra-húzás után veszi ki belőle a halat. Néha ezt a műveletet csolnakról végzi, ami még bizonytalanabbá teszi az eredményt.

Ez a halászat sok haszonnal nem jár, éppen ezért csak olyankor foglalkoznak vele, amikor a vízállás más foglalkozást nem enged meg.

*

Csak a *kétágú szigonyt* ismerik, de ma már a törvény értelmében ezt sem használják tulajdonképeni halászó eszköznek. A tilalom előtt azonban kétféleképen is használták. A *hosszúnyelű szigony* csak mély vízben felelt meg a céljának. A mélyen fekvő örvények fenekén és a bokrok alján vaktában szurkáltak vele s úgy szedték ki a meghúzódo halat. Ez a mód sok hal megsebzésével és céltalan elpusztításával járt s bizony nem volt szépnek mondható. Ezt a fajta szigonyt ma csak segédeszköznek használják: a vessző-varsa lesüllyesztésére és felemelésére. A *rövidnyelű szigony* használata azonban már több szépséget rejtett magában, de több ügyességet is kívánt. A vízben úszó s valóban csak halász szemmel látható halat a víz alatt mozgás közben igyekeztek utánadobással eltalálni. A megsebzett hal sokszor messzire elvitte a testébe fúródott szigonyt. A fiatal generáció már csak az öregek elbeszéléséből ismeri ezt a szerszámot.

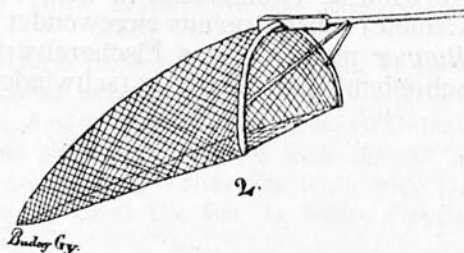

Fig. 5. kép.

*

Általánosan el van terjedve a mindenütt ismeretes *pókkal* és *kecével* való halászat is, de ezeknek semmi helyi jellege nincs. *Kézi horoggal* nem dolgoznak, de a *bévetős horgot* ismerik. A hosszú *spárgára* 60 cm. távolságban rakják fel a *füles horgot*. A horogtartó *zsinog* 10—20 cm.-re *dróttal* van fonva, hogy a süllő el ne rághassa. Rendesen az egész meder szélességében *rézsutosan* helyezik el csolnakból, melynek szélén a horog tartására *visetes fa* van erősítve. A horogra gilisztát vagy néha gyenge kukoricát tesznek. A kifogott halat nem teszik a bárkába, hanem az első halat a kopoltyuján áthuzott zsinoggal hurokra kötik s ez helyettesíti a *pórászt*.

Ma már itt is erősen pusztulóban van ez a szép foglalkozás s ha az öreg „tudományos halász” utoljára „ereszkedik”, eltűnik vele együtt a szanazugi halászat minden szép emléke.

Dr. Banner János,